

Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen

# Uppdragsarkeologi

## Förfrågningsunderlag och undersökningsplan



Denna publikation ingår i serien Vägledning för tillämpning av KML som finns publicerad på webbplatsen: [www.raa.se](http://www.raa.se)

Riksantikvarieämbetet  
Box 1114, 621 22 Visby  
Tel 08-5191 80 00  
www.raa.se  
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2021  
Uppdragsarkeologi. Förfrågningsunderlag och undersökningsplan. Vägledning för tillämpning  
av kulturmiljölagen.  
Upphovsrätt, där inget annat anges,  
enligt Creative Commons licens CC BY.  
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>  
Omslagets foto: Eva Skyllberg. Undersökningarna i Gamla Uppsala 2013.

## Innehåll:

3	Förfrågningsunderlag och undersökningsplan .....	4
3.1	Förfrågningsunderlag .....	4
3.2	Undersökningsplan .....	5
3.3	Innehållet i förfrågningsunderlag och undersökningsplan .....	6
3.3.1	Undersökningsområdet och undersökningens omfattning .....	6
3.3.2	Ärendets bakgrund .....	7
3.3.3	Undersökningens syfte, ambitionsnivå och vetenskaplig inriktning .....	7
3.3.4	Tidpunkter .....	9
3.3.5	Metoder .....	10
3.3.6	Undersökarens kompetens .....	10
3.3.7	Kvalitetskontroll och ansvarsförhållanden .....	11
3.3.8	Arkeologiskt fyndmaterial .....	11
3.3.9	Målgrupper .....	12
3.3.10	Rapportering och förmedling .....	12
3.3.11	Licens för tillgängliggörande och spridning av rapportering och arkeologiskt dokumentationsmaterial .....	13
3.3.12	Arkeologiskt dokumentationsmaterial .....	14
3.3.13	Kostnad .....	14
3.4	Förenklat förfarande .....	16
3.4.1	Länsstyrelsens förfrågan .....	16
3.4.2	Generellt förfrågningsunderlag .....	17
3.4.3	Undersökarens bekräftelse .....	18
3.5	Direktval eller anbuds förfarande .....	18
3.5.1	Direktval .....	18
3.5.2	Anbuds förfarande .....	19
3.5.3	Annonsering av anbuds förfarande och inlämnande av undersökningsplaner .....	20





### 3.3 Innehållet i förfrågningsunderlag och undersökningsplan

Allt av vikt för genomförandet av undersökningen och relationen mellan länsstyrelsen och undersökaren bör behandlas i förfrågningsunderlaget, respektive undersökningsplanen. Där-  
emot bör inte länsstyrelsens beslut om undersökningar och tillstånd till ingrepp i en fornlämning innehålla detaljerad information om undersökningen (se avsnitt 6 *Beslut 2021*). Förfrågningsunderlaget och undersökningsplanen läggs i stället som bilaga till beslutet, och alla som berörs av beslutet får på så sätt möjlighet att ta del av de fullständiga dokument som reglerar undersökningen.<sup>9</sup>

#### 3.3.1 Undersökningsområdet och undersökningens omfattning

Länsstyrelsen ska inledningsvis i förfrågningsunderlaget precisera vad som ska utredas eller undersökas.<sup>10</sup> Vid en arkeologisk utredning ska länsstyrelsen ange den fornlämningsmiljö eller det landskapsavsnitt som berörs, och ge en motivering till varför utredningen ska utföras. Vid arkeologiska förundersökningar och arkeologiska undersökningar ska förfrågningsunderlaget innehålla uppgifter om den eller de fornlämningar som berörs, i form av beteckning enligt Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister (KMR) (Lämningsnummer och RAÄ-nummer i de fall sådant finns) eller om sådan saknas av en tillfällig arbetsidentitet. Vidare ska förfrågningsunderlaget innehålla lämningstyp enligt Riksantikvarieämbetets lämningstyplista och en datering av lämningen. Dateringen bör anges så exakt som det är möjligt, men för utredningar och förundersökningar kan länsstyrelsen däremot ange endast en datering inom vida ramar.

Det område som är föremål för en undersökning ska tydligt redovisas på en karta som ska ingå i eller bifogas till förfrågningsunderlaget<sup>11</sup>. Hur stort undersökningsområdet bör vara bedöms i förhållande till fornlämningens art och ingreppets storlek och karaktär. Undersökningsområdet kan definieras som den yta på marken, sjö- eller havsbotten som behövs för att genomföra det planerade arbetsföretaget och de ingrepp som är en konsekvens av detta. Således bör ett undersökningsområde för t.ex. ett vägbygge, utöver själva vägområdet, även omfatta utrymmet för såväl ytor för tillfälliga upplag, uppställningar och arbetsvägar som mark för permanenta bullervallar, anordningar för dränering och liknande landskapsingrepp. Det ska tydligt framgå av förfrågningsunderlaget vilken del av fornlämningen som ska undersökas och om det är delar som ska ligga kvar. Grundprincipen är att undersökningsområdet inte görs större än vad som direkt berörs av arbetsföretaget. I de fall då det kommer att ligga kvar delar av en fornlämning som inte kan bevaras på ett meningsfullt sätt,

<sup>9</sup> 25 § KRFS 2018:6.

<sup>10</sup> 16 § KRFS 2017:1.

<sup>11</sup> 16 § punkt 2 KRFS 2017:1.

kan undersökningsområdet utsträckas till att även inkludera en del av fornlämningen som inte direkt omfattas av arbetsföretaget.<sup>12</sup>

Om områden undersöks som inte kommer att exploateras är det viktigt att ett återställande av marken ingår i undersökningen. Behövs åtgärder för återställande bör detta framgå av förfrågningsunderlaget, och kostnader för detta ska då finnas med i undersökningsplanens kostnadsberäkning

För en arkeologisk utredning bör utredningsområdet omfatta den del av området för det planerade arbetsföretaget som länsstyrelsen behöver ett fördjupat underlag om förekomsten av fornlämningar för.

För lämningar under vatten bör länsstyrelsen beakta att det faktiska området som påverkas vid en exploatering kan vara betydligt större än det område som anges av företagaren i ansökan. Sandsugning, muddring och konstruktioner som anläggs på botten eller i strandlinjen är exempel på arbetsföretag som kan påverka bottenförhållandena på förhållandevis stora avstånd från den plats där själva ingreppet görs.

Om genomförandet av undersökningen kräver vissa åtgärder eller att företagaren har speciella önskemål behöver det framgå av förfrågningsunderlaget. Det kan exempelvis vara frågan om att undersökaren behöver utreda om en trafikomlägningsplan, s.k. TA-plan, behöver tas fram eller att företagaren vill att schakt ska fyllas igen. Kostnader förenade med den typen av åtgärder och önskemål ska tas upp i undersökningsplanens kostnadsberäkning.

### **3.3.2 Ärendets bakgrund**

Länsstyrelsen ska i förfrågningsunderlaget ge sådan information att undersökaren snabbt kan sätta sig in i uppdraget. Förfrågningsunderlaget ska därför innehålla en kortfattad redogörelse för bakgrunden till ärendet och det arbetsföretag som föranleder undersökningen samt andra förhållanden av betydelse för undersökningen.<sup>13</sup> Det ska också finnas en kort sammanfattning av eventuella tidigare undersökningar på platsen med hänvisningar till dessa rapporter.

### **3.3.3 Undersökningens syfte, ambitionsnivå och vetenskaplig inriktning**

Länsstyrelsen ska i förfrågningsunderlaget ange syfte och ambitionsnivå för alla undersökningar.<sup>14</sup> Dessutom kan en övergripande vetenskaplig inriktning anges för arkeologiska undersökningar.

---

<sup>12</sup> 14 § KRFS 2017:1.

<sup>13</sup> 16 § punkt 3 KRFS 2018:6.

<sup>14</sup> 16 § punkt 4 KRFS 2018:6.

De olika typerna av undersökningar har olika **syften**.<sup>15</sup> Arkeologisk utredning och arkeologisk förundersökning är besluts- och planeringsunderlag, medan forskningsfrågor och förmedling hör hemma i arkeologiska undersökningar (se avsnitt 1 *Det uppdragsarkeologiska systemet* 2021).

Länsstyrelsen har en viktig uppgift i att finna rätt **ambitionsnivå**, dvs. den arkeologiska insatsens omfattning, karaktär och prioriteringar.<sup>16</sup> Det är länsstyrelsens bedömning av **kunskapsbehovet** som ligger till grund för valet av ambitionsnivå inför en undersökning. Detta gäller för alla typer av undersökningar. Ambitionsnivån kan anges i form av anvisningar för prioriteringar och att vissa lämningar, ytor eller objekt pekats ut för särskilda insatser. Används begrepp som hög, medel och låg behöver de definieras. För att kunna ge ett fullgott beslutsunderlag behöver utredningar och förundersökningar utföras med en hög ambitionsnivå. Vid en arkeologisk undersökning motiveras ambitionsnivån även genom en bedömning av fornlämningens **kunskapspotential**, dvs. i vilken grad en undersökning kan skapa meningsfull kunskap om det förflutna. Vid bedömningen av fornlämningens kunskapspotential är fornlämningens informationsinnehåll, komplexitet och bevarandegrad viktiga.<sup>17</sup> Här är ofta resultaten från förundersökningen det viktigaste underlaget. Vid ett anbudsförfarande är det särskilt viktigt att ambitionsnivån anges så tydligt som möjligt för att undersökningsplanerna ska bli jämförbara.

Vid en arkeologisk undersökning är det viktigt att relevanta frågor ställs som är förankrade i aktuella kunskapsbehov. Bedömningen av fornlämningens kunskapspotential måste därför alltid relateras till kunskapsbehovet. Denna sammanvägning ligger sedan till grund för länsstyrelsens val av vetenskaplig **inriktning** för den aktuella undersökningen.<sup>18</sup> Exempelvis kan den vetenskapliga inriktningen vara att undersökningen fokuseras på en viss kronologisk period, en lämningstyp, ett tema eller ett problemområde. När länsstyrelsen väljer inriktning bör den ta hjälp av aktuella kunskapsunderlag och ett av länsstyrelsen framtaget handlingsprogram<sup>19</sup> eller strategi för den uppdragsarkeologiska verksamheten i länet eller regionen (se avsnitt 2.4.2 *Kunskapsunderlag och handlingsprogram* 2021).<sup>20</sup>

Syftet, ambitionsnivån och vetenskaplig inriktning som länsstyrelsen anger i förfrågningsunderlaget utgör ramen för undersökarens val av frågeställningar och metoder.<sup>21</sup> I undersökningsplanen bör undersökaren kortfattat ge sin syn på fornlämningen i dess sammanhang utifrån det historiska och nutida landskapet. Vid arkeologiska undersökningar ska undersökaren lämna förslag till preciserade vetenskapliga frågeställningar utifrån inriktningen som

<sup>15</sup> 7–8 §§ KRFS 2017:1.

<sup>16</sup> 3 § KRFS 2017:1.

<sup>17</sup> Se rapporten A. Kritz. 2010. *Kriterier för bedömning av kvalitet i uppdragsarkeologin*. Stockholm. sid 32 ff. samt Riksantikvarieämbetet. 2015. *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. Stockholm.

<sup>18</sup> Allmänt råd till 16 § KRFS 2017:1.

<sup>19</sup> Allmänt råd till 12 § KRFS 2017:1.

<sup>20</sup> Riksantikvarieämbetet. 2012. *Angelägna berättelser. Inriktningsdokument för handlingsprogram inom uppdragsarkeologin*. Stockholm.

<sup>21</sup> 17 § punkt 1–2 KRFS 2017:1.



länsstyrelsen angivit i förfrågningsunderlaget. Det är viktigt att frågeställningarna är relevanta för den aktuella undersökningen och redovisas i relation till det aktuella forskningsläget. För utredningar och förundersökningar med syfte att fungera som besluts- och planeringsunderlag, bör förslagen till forskningsfrågor däremot vara begränsade. Vid arkeologiska utredningar är det väsentligt att undersökningsplanen innefattar en beskrivning av vilken typ av fornlämningar som kan förväntas och en analys av det karaktäristiska inom det landskapsavschnitt som ska utredas.

Förfrågningsunderlagets formulering av syfte och inriktning för undersökningen, liksom undersökningsplanen frågeställningar, ger en naturlig utgångspunkt för rapporteringsarbetet. I basrapporten bör undersökaren återkoppla resultatet till undersökningsplanens utgångspunkter.

### 3.3.4 Tidpunkter

I förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen ange en tidplan för undersökningen, lämpligen i form av tidpunkter för när undersökningen tidigast får påbörjas och när den senast ska vara avslutad<sup>22</sup>. Detta gäller både fältarbetet och rapporteringen. Det ska också tydligt framgå av förfrågningsunderlaget när och hur undersökningsplanen ska lämnas in<sup>23</sup> (se detaljerade anvisningar nedan 3.5.2 *Anbudsfordarande* och 3.5.3 *Annonsering av anbudsfordarande och inlämnande av undersökningsplaner*).

Länsstyrelsen ska i förfrågningsunderlaget även ange hur den avser att utöva tillsyn av undersökningen<sup>24</sup> (se avsnitt 9 *Tillsyn och uppföljning 2021*). Tidpunkterna för uppföljning av undersökningen ska anges, både för fältarbetet och för rapporteringen. Det ska också framgå hur och när undersökaren ska lämna sin ekonomiska redovisning till länsstyrelsen.<sup>25</sup>

Det är viktigt att förfrågningsunderlaget innehåller uppgifter om hur lång tid länsstyrelsen behöver för sitt godkännande av rapporteringen.<sup>26</sup> För att inte undersökarens fakturering till företagaren ska bli fördröjd genom att länsstyrelsens godkännande drar ut på tiden, kan länsstyrelsen ange att rapporteringen bedöms som godkänd om undersökaren inte fått besked inom en viss tid, lämpligen en eller två månader efter att rapporten lämnats in.<sup>27</sup>

Undersökaren ska i undersökningsplanen upprätta en detaljerad tidplan som redovisar när olika moment under såväl fältarbetet som rapportarbetet kommer att genomföras.<sup>28</sup>

---

<sup>22</sup> 16 § punkt 5 KRFS 2018:6.

<sup>23</sup> 16 § punkt 14 KRFS 2018:6.

<sup>24</sup> 16 § punkt 12 KRFS 2018:6.

<sup>25</sup> 16 § punkt 10 KRFS 2018:6.

<sup>26</sup> 16 § punkt 12 KRFS 2018:6.

<sup>27</sup> Allmänt råd till 16 § KRFS 2017:1.

<sup>28</sup> 17 § punkt 10 KRFS 2017:1

### 3.3.5 Metoder

Vid arkeologiskt arbete används olika metoder och tekniker. Valet av metod och teknik påverkar i hög grad det slutliga resultatet och det är därför viktigt att länsstyrelsen efterfrågar en tydlig koppling mellan de metoder som används och undersökningens syfte, inriktning och preciserade frågeställningar.

Utifrån förfrågningsunderlagets syfte, ambitionsnivå och eventuell vetenskaplig inriktning samt undersökningsplanens frågeställningar, ska undersökaren lämna förslag till metoder för undersökningens genomförande.<sup>29</sup> Metoderna för såväl fältarbetet som bearbetningen ska motiveras och beskrivas. Beskrivningen är särskilt viktigt om den föreslagna metoden är ny och oprövad. Det är samtidigt angeläget att metodutveckling sker, dvs. att nya metoder prövas och utvärderas. De naturvetenskapliga och laborativa analyser som planeras inom ramen för undersökningen ska också redovisas och motiveras samt vara integrerade i undersökningsplanen.

I vissa fall kan länsstyrelsen ange att en undersökning behöver inkludera vissa moment eller metoder. Detta gäller exempelvis vid vissa utredningar och förundersökningar där det finns behov av ickeförstörande prospektering, exempelvis georadar, magnetometer, fosfatkartering eller kartanalyser.

Den yta, respektive volym, som undersöks kan variera betydligt mellan olika undersökningar. Undersökaren behöver ange vissa kvantitativa data för att länsstyrelsen ska kunna ta ställning till om undersökningsplanens förslag till genomförande stämmer överens med ambitionsnivån i förfrågningsunderlaget och därmed till om undersökningen kan förväntas genomföras med god vetenskaplig kvalitet. Länsstyrelsen bör därför efterfråga en beräkning av antal anläggningar och/eller den yta eller volym som undersökaren avser att undersöka angivet i m<sup>2</sup> och m<sup>3</sup>. Detta kan med fördel ställas upp i tabellform där koppling kan göras till antal timmar och kostnader (se avsnitt 5 *Bedömning av undersökare och undersökningsplan* 2018). Större avvikelser från den beräknade storleken får inte göras under undersökningens gång utan samråd med länsstyrelsen.

### 3.3.6 Undersökarens kompetens

I förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen efterfråga undersökarens kompetens för att utföra den aktuella undersökningen. Vid direktval bedömer länsstyrelsen på förhand undersökarens organisation och rutiner enligt 11 § föreskrifter om uppdragsarkeologi. Detta bör göras utifrån uppgifterna i undersökarens intresseanmälan<sup>30</sup> (se avsnitt 5.1 *Årlig förteckning över undersökare* 2018). Undersökningsplanen ska redovisa kompetensen för personer i arbetsledande ställning och för specialister. I förfrågningsunderlaget bör länsstyrelsen ange om det

<sup>29</sup> 17 § punkt 2 KRFS 2017:1.

<sup>30</sup> 10 § KRFS 2017:1.

är kompetensen för en namngiven person som ska anges, eller om det räcker med att undersökaren anger en kompetensprofil för en icke namngiven person.<sup>31</sup> Det kan vara lämpligt för större undersökningar att undersökaren även anger en kompetensprofil. Det är naturligtvis eftersträvansvärt att ansvariga personer namnges, men när undersökningen kommer att påbörjas långt fram i tiden eller pågår under en längre tid och personal behöver bytas ut är det viktigt att undersökaren kan ersätta ansvariga personer med likvärdiga (se avsnitt 5.2 *Undersökarens lämplighet* 2018).

### 3.3.7 Kvalitetskontroll och ansvarsförhållanden

För att underlätta för tillsyn och ge möjlighet till kontinuerlig uppföljning ska länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget efterfråga hur undersökaren avser att kvalitetssäkra den aktuella undersökningen. Undersökarens kvalitetssäkringssystem är viktigt för hur länsstyrelsen bedömer undersökarens lämplighet (se avsnitt 5.2.1 *Den undersökande organisationens kompetens* 2018). I undersökningsplanen ska det därför ingå en redogörelse för undersökarens egenkontroll.<sup>32</sup> Den bör behandla samtliga moment i undersökningen, från planering till avslutad rapportering. Egenkontrollens omfattning styrs av förfrågningsunderlaget och bör anpassas till undersökningens syfte och ambitionsnivå. Grundläggande krav bör dock vara att redogörelsen anger interna ansvarsförhållanden, rutiner för kontinuerlig dokumentation av prioriteringar och resursanvändning (ekonomi, kompetens) samt rutiner för hantering av avvikelse från undersökningsplanen.

Med interna ansvarsförhållanden avses vem som ansvarar för undersökningen i fält respektive under rapportarbetet samt vem som har det övergripande ansvaret för undersökningen. Det är också lämpligt att ange vem som ansvarar för kontakter med företagaren och myndigheter och som bl.a. har till uppgift att informera länsstyrelsen om undersökningen. När undersökningen genomförs är det också viktigt att omprioriteringar och förändringar eller avvikelser i resursanvändningen i förhållande till undersökningsplanens kostnadsberäkning dokumenteras på ett lämpligt sätt. Detta kan exempelvis göras i form av en ärendejournal eller som tjänsteanteckningar. Dokumentationen bör kontinuerligt sändas till länsstyrelsen.

### 3.3.8 Arkeologiskt fyndmaterial

I förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen ge anvisningar för insamling, hantering och konservering av fynd utifrån undersökningens syfte och vetenskapliga inriktning<sup>33</sup> (se avsnitt 7.1 *Länsstyrelsens beställning av fyndstrategi* 2021). Förfrågningsunderlaget bör ange att eventuella fynd ska hanteras och förvaras så att de skyddas från förlust och stöld samt mekanisk och kemisk nedbrytning. Vidare bör länsstyrelsen ange att fynden när de lämnas till det mottagande museet ska vara beskrivna, ordnade och digitalt registrerade och konserverade.<sup>34</sup>

<sup>31</sup> 17 § punkt 7 och Allmänt råd till 17 § KRFS 2017:1 och KRFS 2018:6.

<sup>32</sup> 17 § punkt 8 KRFS 2017:1.

<sup>33</sup> 16 § punkt 7 KRFS 2018:6.

<sup>34</sup> 28 § KRFS 2017:1.

Utifrån anvisningarna i förfrågningsunderlaget ska undersökaren i undersökningsplanen utforma en fyndstrategi som innehåller en bedömning av förväntat fyndmaterial, och en beskrivning av metoder för insamling och hantering av fynd. Fyndstrategin ska också innehålla en motivering till vilka fynd som ska tillvaratas i fält, respektive selekteras samt vilka fynd av dessa som undersökaren avser att konservera. Fyndstrategin ska också innehålla uppgift om vem som kommer att utföra konserveringen.<sup>35</sup>

Om en överenskommelse finns mellan Riksantikvarieämbetet och det länsmuseum eller kommunala museum som är aktuellt för att ta emot fynd från undersökningen, är det viktigt att förfrågningsunderlaget innehåller uppgifter om att fynden ska lämnas till det museet i enlighet med överenskommelsen.

### 3.3.9 Målgrupper

Vilka målgrupper en undersökning bör riktas till beror på undersökningens syfte och inriktning (se avsnitt 1 *Det uppdragsarkeologiska systemet* 2021). För att förfrågningsunderlaget ska kunna ange undersökningens målgrupper krävs att länsstyrelsen vet hur målgrupperna kan få del av undersökningen och dess resultat. Arkeologiska utredningar och förundersökningar är huvudsakligen besluts- och planeringsunderlag som i första hand vänder sig till länsstyrelsen och i andra hand till företagaren och andra myndigheter. En annan viktig målgrupp är undersökare som ska utföra kommande undersökningar på platsen eller i området. För arkeologiska undersökningar finns en vidare krets av intressegrupper där forskare och allmänheten är viktiga mottagare. Här är det viktigt att länsstyrelsen, vid formulerandet av undersökningens inriktning, beaktar vilka som kan vara intresserade av undersökningen. För de arkeologiska undersökningar som kan förmedlas till allmänheten bör länsstyrelsen också överväga om undersökningen även kan tillgängliggöras för personer med funktionsnedsättning.

### 3.3.10 Rapportering och förmedling

Med hänsyn till målgrupperna ska länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget ge anvisningar till rapporteringens och förmedlingens omfattning, utformning och genomförande.<sup>36</sup> Förfrågningsunderlaget ska tydligt ange vilken rapportering som ska göras: registrering av lämningssinformation i KMR (Fornreg), basrapport, undersökningsredovisning och vetenskaplig fördjupning. Förfrågningsunderlaget ska även ange hur resultaten ska förmedlas: populärvetenskaplig sammanfattning, populärvetenskaplig publikation eller annan skriftlig populärvetenskap, pedagogisk verksamhet såsom visningar m.m. (se avsnitt 8 *Rapportering, förmedling och arkeologiskt dokumentationsmaterial* 2021).

<sup>35</sup> 17 § punkt 3 KRFS 2017:1.

<sup>36</sup> 16 § punkt 8-9 KRFS 2018:6.

I undersökningsplanen ska undersökaren formulera en strategi för rapporteringen och förmedlingen.<sup>37</sup> Att strategin beskriver de olika momenten är särskilt viktigt i de fall rapporteringen innefattar tolkande delar och förmedlingsinsatser utöver basrapporten. Lämpligen beskriver undersökaren rapporteringen och förmedlingen i en gemensam strategi, men rapportering som riktas mot myndigheter och forskning kan också hållas åtskild från den populärvetenskapliga förmedlingen. (se avsnitt 8 *Rapportering, förmedling och arkeologiskt dokumentationsmaterial* 2021).

Framför allt vid större arkeologiska undersökningar kan länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget ange att rapporteringen ska delas upp i två delar. I undersökningsplanen kan då fältarbetet och basrapporten beskrivas mer utförligt och därutöver kan ramar ges för den vidare bearbetningen. Efter att länsstyrelsen har tagit del av resultaten från fältarbetet och undersökarens uppdaterade undersökningsplan eller publiceringsplan, bedöms det fortsatta rapportarbetets omfattning och inriktning. Ett sådant förfarande kan ge en mer kvalitativ rapportering eftersom frågeställningar och övriga insatser då kan baseras på faktisk kunskap från undersökningen. Även när beslut tas om den fortsatta rapporteringen efter att fältarbetet genomförs är det viktigt att länsstyrelsen i sitt beslut anger den totala beräknade kostnaden för undersökningen, och att tidpunkterna för undersökningens alla moment finns med i förfrågningsunderlaget och undersökningsplanen.

I förfrågningsunderlaget anger länsstyrelsen också att lämningsinformation och skriftlig rapportering ska registreras i KMR efter länsstyrelsens godkännande.<sup>38</sup> (se avsnitt 8.1.5 *Distribution, publicering och tillgängliggörande* och avsnitt 8.1.6 *Att ladda upp i KMR och leverera till Riksantikvarieämbetets e-arkiv* 2021).

### **3.3.11 Licens för tillgängliggörande och spridning av rapportering och arkeologiskt dokumentationsmaterial**

För att möjliggöra återanvändning och spridning av materialet ska förfrågningsunderlaget innehålla krav att undersökningens rapportering och dokumentationsmaterial ska publiceras med CC BY publik licens 4.0.<sup>39</sup> I undersökningsplanen ska undersökaren ge samtycke till att rapporteringen och dokumentationsmaterialet kan publiceras med licensen CC BY. Endast de undersökare som lämnar ett sådant samtycke kan komma i fråga att utföra uppdragsarkeologiska undersökningar. Kartor som hämtats från Lantmäteriet omfattas inte av föreskriftens krav på CC BY-licens. De kan publiceras i rapporterna och tillgängliggöras tillsammans med övriga material som undersökningen skapat, men omfattas däremot inte av CC BY-licensens mer långtgående möjligheter till återanvändning. För upphovsrättsligt skyddade bilder och texter är det viktigt att länsstyrelsen förvissas sig om att undersökaren har sådana avtal eller överenskommelser med sin personal att publicering med CC BY-licens är

<sup>37</sup> 17 § punkt 4 KRFS 2017:1.

<sup>38</sup> 16 § punkt 11a KRFS 2018:6.

<sup>39</sup> Creative Commons Attribution 4.0 International Public License; på svenska Creative Commons Erkännande 4.0 Internationella Publika Licens, enligt 16 § punkt 13 KRFS 2018:6.

möjlig. Detta bör klaras ut i undersökarens intresseanmälan om att utföra undersökningar i länet.<sup>40</sup>

### 3.3.12 Arkeologiskt dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterialet tillsammans med fynden är undersökningens källmaterial som utgör ersättningen för den borttagna fornlämningen. Allt material som tas fram inom ramen för en undersökning är att betrakta som undersökningens dokumentationsmaterial (se avsnitt 8.7 *Arkeologiskt dokumentationsmaterial 2021*).

I förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen ange till vilket offentligt arkiv undersökaren ska sända dokumentationsmaterialet för förvaring.<sup>41</sup> De arkiv som kan komma i fråga för att ta emot arkeologiskt dokumentationsmaterial är de museer som tar emot fyndmaterial samt Riksantikvarieämbetets arkiv. Det är viktigt att länsstyrelsen efterfrågar en redogörelse för vilken typ av dokumentationsmaterial som kommer att upprättas under undersökningens gång, och motiveringar till eventuella urval som görs av dokumentationsmaterial som kommer att lämnas in. Länsstyrelsen bör också uppmana undersökaren att i god tid ta kontakt med det utsedda arkivet så att arkivet får kännedom om den kommande leveransen och har möjlighet att ge instruktioner om hur materialet ska lämnas in.

Det är viktigt att länsstyrelsen förvissar sig om att undersökaren skickar in dokumentationsmaterialet till det offentliga arkiv som pekats ut i förfrågningsunderlaget. Länsstyrelsen bör därför ha kontakter med de arkiv som tar emot arkeologiskt dokumentationsmaterial. En strävan bör vara att hålla samman fyndmaterial och dokumentationsmaterial (se ovan 3.3.8 *Arkeologiskt fyndmaterial*). Om fynden och dokumentationsmaterialet kommer att förvaras på olika ställen bör undersökaren sända en kopia av dokumentationsmaterialet till museet som tar emot fynden.

### 3.3.13 Kostnad

Undersökaren ska i undersökningsplanen beräkna den totala kostnaden exklusive moms.<sup>42</sup> För att länsstyrelsen ska kunna ta ställning till om kostnadsberäkningen är rimlig, är det viktigt att länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget anger de poster som ska ingå i kostnadsberäkningen. Följande poster bör särredovisas både i kostnad och i antal timmar: projektledning och administration, kart- och arkivstudier, fältarbete, rapportering, registrering i KMR, förmedling, fyndhantering, konservering, analysarbete, underkonsulter, resor och traktamenten, layout och tryckning samt utrustning<sup>43</sup>. Det är en stor fördel om länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget tillhandahåller en mall för hur kostnadsberäkningen ska ställas upp.

<sup>40</sup> 11 § punkt 8 KRFS 2018:6.

<sup>41</sup> 16 § punkt 11b KRFS 2018:6.

<sup>42</sup> 17 § punkt 9 KRFS 2018:6.

<sup>43</sup> Allmänt råd till 17 § KRFS 2018:6.

Kostnadsberäkningens post för fältarbete kan gärna delas upp i såväl tidsåtgång för de olika momenten som avbanning, rutgrävning m.m., som i antal dagsverken, fördelade på olika personalkategorier. Likaså bör posten rapportering delas upp i registrering i KMR, basrapport, och för arkeologiska undersökningar även undersökningsredovisning, populärvetenskaplig sammanfattning och vetenskaplig vidarebearbetning. Förmedlingen bör också specificeras.

Med posten analysarbete avses en redovisning av såväl typ av analys som tidsåtgång och kostnad. Med utrustning avses endast kostnader som tydligt kan kopplas till genomförandet av undersökningen. Det är viktigt att underkonsulter som anlitas för rapportering, konservering eller analysarbete särredovisas under respektive post.

Även kostnader för andra underkonsulter bör specificeras såsom för grävmaskin, etablering och hyreskostnader för exempelvis mätutrustning. Om en referensgrupp knyts till undersökningen redovisas kostnaderna för den, exempelvis arvoden, resor och traktamenten.

Krävs speciella arbetsmiljörelaterade åtgärder för att genomföra undersökningen så bör även dessa kostnader specificeras, exempelvis att ta fram trafikordningsplaner (TA-planer) eller använda miljöklassade maskiner.

Undersökaren ska ange kostnaden enligt sin taxa för det aktuella året. Kostnaden kan omräknas om länsstyrelsens beslut fattas först nästkommande år (se avsnitt 6 *Beslut* 2021). För undersökningar med flera fältsäsonger är det viktigt att länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget anger hur kostnadsberäkningen ska ställas upp. Särskilt för fältarbetet kan kostnaderna behöva räknas upp för kommande år på grund av förändringar i kostnadsnivån vad gäller underkonsulter, utrustning, bränslepriser m.m. Om arbetet ska bedrivas under mer än ett år är det en fördel att dela upp kostnadsberäkningen årsvis och beräkna kostnaden för respektive år separat. Ett sätt är att undersökaren på förhand uppskattar kostnadsökningarna och räknar in dem i den ursprungliga kostnadsberäkningen. Ett annat sätt är att kostnaden indexuppräknas (se avsnitt 6.3.3 *Kostnad* 2016). Länsstyrelsen behöver i så fall ge anvisningar för hur det ska göras.

Det händer dock att det drar ut på tiden innan ett arbetsföretag kommer till stånd och undersökningsplanens giltighetstid passerar. Om en undersökning behöver genomföras efter att undersökningsplanens giltighetstid gått ut men att länsstyrelsen bedömer att undersökningsplanens beskrivning av genomförandet fortfarande är aktuell, kan länsstyrelsen begära en förnyad kostnadsberäkning från undersökaren. Länsstyrelsen behöver då fatta ett nytt beslut i ärendet.

I beräkningen av priset kan undersökaren föreslå frivilliga åtaganden som går utöver dem som länsstyrelsen beslutat, t.ex. publicering eller utställningar. I förfrågningsunderlaget bör länsstyrelsen ange att sådana insatser ska redovisas på ett sådant sätt att de går att skilja från beställningen.

Vid mindre undersökningar förekommer i vissa fall att undersökningen görs på löpande räkning. Det gäller oftast schaktningsövervakningar och arkeologiska kontroller som sker parallellt med ett arbetsföretag och är beroende av detsamma för sitt genomförande. Ett exempel är ledningsdragningar där undersökaren följer de schaktningar som arbetsföretaget gör och löpande dokumenterar det som framkommer. Vid denna typ av undersökning har undersökaren således små möjligheter att beräkna vilken tidsåtgång som kommer att krävas och bör därför i stället ange en timkostnad för fältarbete samt kostnader för resor och traktamente. Övriga poster såsom planering, rapportering, analyser m.m. bör dock redovisas i form av totalkostnader för respektive post.

### 3.4 Förenklat förfarande

Föreskrifternas krav på de förfrågningar och undersökningsplaner som ska upprättas kan ibland vara onödigt omfattande för att passa små undersökningar. Ett förenklat förfarande kan därför vara lämpligt när länsstyrelsen anser att behovet av att ställa specifika krav på undersökningen är begränsat och att det inte behövs någon egentlig undersökningsplan.

Ett förenklat förfarande bör i första hand tillämpas på förundersökningar i avgränsande syfte, arkeologiska undersökningar i form av schaktningsövervakning och arkeologiska kontroller.<sup>44</sup> Det kan också användas för andra undersökningar av ringa omfattning. Det kan exempelvis gälla mindre arkeologiska utredningar eller arkeologiska undersökningar i form av små delundersökningar. Förenklat förfarande kan aldrig användas för de undersökningar som är aktuella för ett anbuds förfarande.

#### 3.4.1 Länsstyrelsens förfrågan

Vid ett förenklat förfarande består länsstyrelsens beställning av en förfrågan som innehåller ett fåtal specifika uppgifter och en bilaga i form av ett generellt förfrågningsunderlag. Samma generella förfrågningsunderlag kan användas för samtliga undersökningar där ett förenklat förfarande används, medan en förfrågan måste upprättas för varje undersökning. Vid ett förenklat förfarande kan länsstyrelsens förfrågan vara mycket kortfattad.

Förfrågan bör innehålla:

- Fornlämningens lämningstyp och beteckning i KMR
- Undersökningsområdet på en bifogad karta
- Tidpunkt för fältarbetet
- Tidpunkt för när basrapporten ska vara färdig
- Uppgift om att undersökningen ska genomföras enligt det bilagda generella förfrågningsunderlaget.

Om behov finns kan ytterligare uppgifter läggas till.

---

<sup>44</sup> 13 § KRFS 2017:1.



### 3.4.2 Generellt förfrågningsunderlag

Vid förenklat förfarande kan länsstyrelsen, istället för att upprätta individuella förfrågningsunderlag för varje undersökning, använda ett generellt förfrågningsunderlag. Det generella förfrågningsunderlaget bör ha ett datum, och innehållet bör ses över årligen eller vid behov.

Det generella förfrågningsunderlaget behöver ta upp de punkter som är obligatoriska enligt föreskrifterna: rapportering, arkeologiskt dokumentationsmaterial och fynd. För rapporteringen behöver krav ställas på basrapport och registrering av lämningsinformation i KMR (Fornreg). Länsstyrelsen ska ange att rapportmanus ska sändas till länsstyrelsen för granskning innan rapporten godkänns och registreras via KMR till Riksantikvarieämbetets e-arkiv. Det generella förfrågningsunderlaget kan gärna ange grundläggande krav på basrapporten, såsom:

- skalenliga planer och beskrivningar
- redovisning av metoder och genomförande
- grundläggande arkeologiska tolkningar
- en värdering av måluppfyllelsen i relation till undersökningsplanen
- redovisning av analysresultat

Länsstyrelsen behöver också ange att rapporter och dokumentationsmaterial ska kunna spridas med CC BY-licens och hur basrapporten ska distribueras (se avsnitt 8.1.15 *Distribution, publicering och tillgängliggörande 2021*).<sup>45</sup>

Länsstyrelsen ska även ange att eventuella fynd ska hanteras och förvaras så att de skyddas från förlust och stöld samt mekanisk och kemisk nedbrytning. Vidare att fynden ska vara beskrivna, ordnade och digitalt registrerade och konserverade när de överlämnas till museet.

I det generella förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen också specificera sin tillsyn. Det bör anges att undersökaren ska meddela när fältarbetet påbörjas och avslutas och att länsstyrelsen omgående ska underrättas om avvikelser och förändringar. Länsstyrelsen bör ange att uppföljning kan komma att göras under fältarbetet och att underlag kan behöva sändas till länsstyrelsen inför uppföljningsmöten, och att den ekonomiska redovisningen för undersökningen samt den faktiska kostnaden ska redovisas till länsstyrelsen efter att undersökningen är slut.

I det generella förfrågningsunderlaget bör länsstyrelsen ange att undersökaren bör anmäla eventuella ändringar av uppgifterna i sin intresseanmälan att utföra uppdragsarkeologiska undersökningar.<sup>46</sup>

<sup>45</sup> 35 § KRFS 2018:6.

<sup>46</sup> 10-11 §§ KRFS 2017:1 och KRFS 2018:6.

### 3.4.3 Undersökarens bekräftelse

Förfrågan ska konfirmeras av undersökaren i en skriftlig bekräftelse.<sup>47</sup> Bekräftelsen utgör inte någon egentlig undersökningsplan utan det generella förfrågningsunderlaget innehåller de krav som ställs på undersökningen. Bekräftelsen utgör i stället en försäkran om att undersökaren åtar sig att utföra undersökningen enligt länsstyrelsens anvisningar. I bekräftelsen ska ingå en kostnadsberäkning, alternativt en uppgift om undersökarens timtaxa om undersökningen utförs på löpande räkning. När bekräftelsen kommit in kan länsstyrelsen fatta beslut om undersökningen och tillstånd till ingrepp i fornlämningen (se avsnitt 6 *Beslut* 2021). Länsstyrelsen kan med fördel tillhandahålla en mall för undersökarens bekräftelse.

Om undersökaren anser att länsstyrelsens förfrågan och det generella förfrågningsunderlaget inte ger tillräckliga anvisningar för undersökningens genomförande, behöver undersökaren anmäla till länsstyrelsen att det behövs upprättas en undersökningsplan.

## 3.5 Direktval eller anbudsförfarande

Länsstyrelsen kan utse en undersökare genom antingen direktval eller anbudsförfarande.<sup>48</sup> Direktval används för mindre undersökningar där ett anbudsförfarande inte kan anses motiverat. Ett anbudsförfarande är en upphandlingsliknande process där länsstyrelsen tar in undersökningsplaner från flera undersökare. Anbudsförfaranden är framför allt aktuella för undersökningar med kostnader som överstiger 20 prisbasbelopp (pbb)<sup>49</sup> exklusive moms.

### 3.5.1 Direktval

För undersökningar med kostnader som understiger 5 pbb ska länsstyrelsen välja undersökare genom direktval. Vid ett förenklat förfarande används alltid direktval. För undersökningar där kostnaden förväntas ligga mellan 5 och 20 pbb ska länsstyrelsen fråga om företagaren önskar att undersökaren ska utses genom anbudsförfarande.<sup>50</sup> Om företagaren inte önskar det gör länsstyrelsen ett direktval. Ett direktval innebär att länsstyrelsen väljer en lämplig undersökare för att lämna in en undersökningsplan. För undersökningar under 5 pbb kan det inte ses som ekonomiskt försvarbart att låta flera undersökare ta fram undersökningsplaner.

Vid direktval ska länsstyrelsen välja en undersökare som är lämplig.<sup>51</sup> Undersökarnas årliga intresseanmälningar är ett viktigt underlag för länsstyrelsens val av undersökare (se avsnitt 5.1 *Årlig förteckning över undersökare* 2018). Länsstyrelsen ska också bedöma att undersökaren är lämplig utifrån det som anges i länsstyrelsens förfrågningsunderlag.

<sup>47</sup> 22 § KRFS 2017:1.

<sup>48</sup> 19–22 §§ KRFS 2017:1.

<sup>49</sup> 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken (2010:110).

<sup>50</sup> 20 § KRFS 2017:1.

<sup>51</sup> 11 § KRFS 2018:6.

Om länsstyrelsen gör ett direktval och undersökaren vid upprättandet av undersökningsplanen kommer fram till att kostnaden för undersökningen kommer att överstiga 20 pbb, är det viktigt att länsstyrelsen omedelbart kontaktas och undersökningen i stället bli föremål för ett anbudsförfarande.

### 3.5.2 Anbudsförfarande

Länsstyrelsen ska genomföra anbudsförfaranden för undersökningar där kostnaden överstiger 20 pbb exklusive moms.<sup>52</sup> Ett anbudsförfarande ska också användas på företagarens begäran, om kostnaden förväntas understiga 20 pbb men överstiga 5 pbb.

Om det finns särskilda skäl kan länsstyrelsen använda direktval trots att kostnaden antas överstiga 20 pbb.<sup>53</sup> Tre särskilda skäl pekas ut i föreskrifterna:

1. När en tidigare okänd fornlämning påträffas under ett pågående arbetsföretag. I en sådan situation kan det anses orimligt att inleda ett anbudsförfarande om företagarens arbetsföretag då riskerar att fördröjas.
2. När en företagare under en pågående undersökning utvidgar arbetsföretaget.
3. När länsstyrelsen annonserar ett anbudsförfarande men ingen undersökare lämnar in en undersökningsplan.

Vid ett anbudsförfarande är det väsentligt att processen genomförs affärsmässigt och på ett icke-diskriminerande sätt. Förfrågningsunderlaget ska innehålla tydliga kvalitetskriterier och det ska anges hur kvalitetskriterierna och priset kommer att viktas mot varandra.<sup>54</sup> Länsstyrelsen ska i förfrågningsunderlaget ange hur anbudsutvärderingen kommer att ske, dvs. vilken metod länsstyrelsen avser att använda för att bedöma kriterierna (se avsnitt 5.3.10 *Metodik vid utvärdering av undersökningsplaner i ett anbudsförfarande* 2018).

Det allmänna rådet till 18 § i föreskrifterna anger att de kvalitetskriterier som bör provas är frågeställningarnas relevans, metod, rapporteringens relevans, genomförandet och undersökarens kompetens. Med genomförandet avses en helhetsbedömning av undersökningsplanens olika delar och kopplingarna dem emellan samt tidplanens rimlighet. Ett kvalitetskriterium som alltid ska anges i förfrågningsunderlaget är att den angivna kostnaden ska vara rimlig i förhållande till undersökningsplanens genomförande. För att kunna anpassas efter vad som är viktigt i den aktuella undersökningen och ligga till grund för en rättvis bedömning bör länsstyrelsen bryta ned dessa kriterier i flera underkriterier som bedöms var och en för sig. Differentierade kriterier ger också undersökarna ett incitament till förbättringsarbete.

Länsstyrelsen ska välja den undersökningsplan som värderas högst<sup>55</sup>, dvs. den som bäst bedöms kunna resultera i en undersökning av god kvalitet till en rimlig kostnad. Det behöver

<sup>52</sup> 20 § KRFS 2017:1.

<sup>53</sup> 20 § KRFS 2017:1.

<sup>54</sup> 18 § KRFS 2017:1.

<sup>55</sup> 24 § KRFS 2017:1.

inte vara den undersökningsplan som har lägst pris utan den där kvaliteten i relation till priset ger det mest optimala utfallet.

Vid stora infrastrukturprojekt med många arkeologiska undersökningar kan det vara lämpligt att dela upp undersökningarna i olika anbudsförfaranden, exempelvis utifrån fornlämningarnas typ och datering. Samarbeten mellan undersökare med olika kompetens kan vara berikande och ge hög kvalitet i en undersökning. Samtidigt kan samarbeten mellan flera aktörer medföra ökad administration. Länsstyrelsen bör därför i förfrågningsunderlaget ange att eventuella samarbeten särskilt behöver motiveras.

Det finns arbetsföretag som är fleråriga eller återkommer under flera år där det inte är möjligt för länsstyrelsen att göra en beställning av samtliga delundersökningar av en fornlämning eller fornlämningskomplex vid ett tillfälle. I sådana situationer är det inte önskvärt från kvalitetsynpunkt att splittra undersökningarna på olika undersökare, utan en strävan bör vara en sammanhållen dokumentation, förmedling och rapportering av resultaten. I sådana fall bör länsstyrelsen göra ett anbudsförfarande för den första undersökningen där option kan ges på kommande undersökningar. Ett annat sätt kan vara att länsstyrelsen fattar beslut om de kommande undersökningarna i form av tilläggsbeslut till det ursprungliga anbudsförfarandet.

Det är viktigt att de fynd som har konserveringsbehov blir konserverade och kan bevaras för framtiden. Antalet fynd med konserveringsbehov bör vara i stort sett lika stort oavsett vem som utför undersökningen. En låg kostnad för konservering bör därför inte vara något som ökar chansen för en undersökare att vinna ett anbudsförfarande. Länsstyrelsen kan därför välja att undanta kostnaden för konservering från prisjämförelsen.<sup>56</sup> Detta behöver i så fall anges i förfrågningsunderlaget. Konserveringskostnaden tas då med i undersökningsplanen men ingår inte i anbudsutvärderingen.

### **3.5.3 Annonsering av anbudsförfarande och inlämnande av undersökningsplaner**

Länsstyrelsen kan utforma annonseringen av anbudsförfarandet på olika sätt. Ett grundläggande krav är att anbudsförfarandet tillkännages på länsstyrelsens webbplats.<sup>57</sup> Som komplement kan länsstyrelsen skicka ut information direkt till de undersökare som lämnat in intresseanmälningar. Det kan vara en fördel för länsstyrelsen att känna till vilka undersökare som avser att lämna in anbud, särskilt med tanke på kommunikationen kring eventuella kompletteringar i förfrågningsunderlaget. Ett sätt att åstadkomma detta är att länsstyrelsens webbplats innehåller information om anbudsförfarandet medan själva förfrågningsunderlaget rekvireras på begäran från undersökaren.

---

<sup>56</sup> 18 § KRFS 2017:1.

<sup>57</sup> 21 §.

Vid annonseringen bör anges vilket datum undersökningsplanerna senast ska vara länsstyrelsen till handa och hur undersökningsplanen ska lämnas in till länsstyrelsen.

Om det under anbudstiden uppkommer frågor som ger behov av förtydliganden eller tillägg från länsstyrelsens sida ska dessa offentliggöras på länsstyrelsens webbplats eller skickas skriftligt till de undersökare som arbetar med anbud.<sup>58</sup> Detsamma gäller om företagaren gör förändringar av arbetsföretagets omfattning som påverkar undersökningsytan. Är tilläggen omfattande bör länsstyrelsen överväga att förlänga anbudstiden.

Anbudstiden bör vara skälig. Undersökningsplaner för stora undersökningar där kostnaden överstiger 20 pbb tar avsevärd tid att utarbeta. I dessa fall bör anbudstiden vara en månad eller längre. Länsstyrelsen får inte öppna kuverten med undersökningsplanerna förrän efter det datum som angivits i inbjudan.

---

<sup>58</sup> 21 § KRFS 2017:1.